

پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۸۰، تابستان ۱۳۹۱
صص. ۸۴-۶۵

ژئوپلیتیک شیعه و ارتقای جایگاه ایران در خاورمیانه پس از انقلاب اسلامی

سید عباس احمدی* - استادیار دانشکده‌ی جغرافیا، دانشگاه تهران

محمود واثق - استادیار دانشکده‌ی جغرافیا، دانشگاه تهران

مسعود جاسم نژاد - کارشناس ارشد تاریخ اسلام، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران

پذیرش مقاله: ۱۳۹۰/۱/۳۰   تأیید نهایی: ۱۳۹۰/۳/۱۶

چکیده

موضوع این پژوهش طرح چگونگی ژئوپلیتیکی شدن تشیع پس از انقلاب اسلامی و در پی آن، گسترش نقش و عملکرد ایران در روابط بین‌المللی خاورمیانه است. روشن است که با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ و رخداد‌های پس از آن که بیشتر متأثر از پیروزی انقلاب بودند، تشیع به یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار دنیای ژئوپلیتیک تبدیل شد. تشکیل یک حکومت شیعی با رهبری علمای دینی در کشوری بزرگ و با اکثریت شیعه، هرگز در گذشته روی نداده بود. به این ترتیب، انقلاب ایران کانون توجهی برای زنده‌کردن و رواج هویت دینی شیعیان و حتی در نگاهی کلی‌تر، هویت دینی مسلمانان پدید آورد و تشیع و اسلام را در قلب حوادث و اخبار جهانی قرار داد. تبیین این تحولات در چارچوب ژئوپلیتیک شیعه، موضوع مورد بحث این مقاله است. این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی و بر پایه‌ی داده‌های میدانی انجام شده است. بنابراین برای تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری، افزون بر منابع کتابخانه‌ای و الکترونیک، از یافته‌های پرسش‌نامه‌ای نیز استفاده شده است. نتیجه‌ی پژوهش نشان داد که با وقوع انقلاب اسلامی و ژئوپلیتیکی شدن تشیع، موقعیت و جایگاه ایران به‌ویژه از دیدگاه سیاسی، اجتماعی، رسانه‌ای، آموزشی و فرهنگی در منطقه ارتقا یافته و این کشور توانسته است اثرگذاری و نقش‌آفرینی بهتری نسبت به گذشته داشته باشد.

کلیدواژه‌ها: تشیع، ژئوپلیتیک شیعه، ایران، انقلاب اسلامی، خاورمیانه.

مقدمه

تشیع در سراسر تاریخ پُرفراز و نشیب خود همواره با نام ایران همراه بوده است. نفوذ تشیع در ایران و گسترش آن در برخی از شهرهای ایران قدمتی طولانی دارد (جعفریان، ۱۳۶۹: ۱۱). مهم‌تر از این، زمانی بیش از پنج قرن - از ابتدای

دوره‌ی صفویان تا کنون - تشیع مذهب رسمی ایرانیان بوده است (ترکمنی آذر، ۱۳۸۳: ۳۴۱). اگرچه پیش از آن نیز حکومت‌های شیعه مذهبی، همانند علویان طبرستان و آل‌بویه بر بخش‌های وسیعی از ایران فرمانروایی کرده بودند (پوراحمدی، ۱۳۸۲: ۱۱۷؛ مظفر، ۱۳۷۲: ۲۹۴).

با وجود این پیشینه‌ی تاریخی، این وقوع انقلاب اسلامی بود که در دوره‌ی ما رویکرد جدیدی از رابطه‌ی مفهومی تشیع و ایران را شکل داد. انقلاب ایران از دیدگاه فرهنگی و اجتماعی همچون انقلاب‌های دیگر، راه را برای دگرگونی‌های سیاسی و اجتماعی کلان باز کرد (Brier and Calvert, 1982: 11). به‌واقع، در اثر این رخداد و رخدادهای متعدد پس از آن بود که تشیع به یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار دنیای ژئوپلیتیک تبدیل شد. به دیگر سخن، با انقلاب اسلامی، پتانسیل نهفته در مذهب تشیع شکوفا شد و این مذهب در کشور بزرگی مثل ایران به قدرت سیاسی دست یافت. کشوری که از یک سو به دلیل موقعیت منحصر به فرد جغرافیایی و ژئوپلیتیک در آسیای جنوب غربی و نیز، داشتن ذخایر عظیم انرژی فسیلی در منطقه‌ی خلیج فارس و دریای خزر، دنیا به آن چشم دوخته است (توال، ۱۳۸۲: ۵۶). از سوی دیگر، انقلاب در کشوری رخ داده بود که با اکثریت ۹۰ درصدی جمعیت شیعه و دربرگرفتن کمابیش ۴۰ درصد از شیعیان جهان، کانون قلمروهای شیعی به‌شمار می‌رود و بنابراین تأثیرات زیادی را در خارج از مرزها، به‌ویژه در میان گروه‌ها و جوامع شیعه‌مذهب از خود به جا گذاشت (حافظ نیا و احمدی، ۱۳۸۸: ۱۰۵).

این در حالی است که تا پیش از این، شیعیان در بیشتر کشورها از قدرت و مسئولیت سیاسی و اجرایی به دور بوده و بیشتر به‌صورت اقلیت‌هایی محروم و حاشیه‌ای زندگی می‌کردند؛ اما پس از انقلاب اسلامی، آنها کم‌کم در کشورهای گوناگون از رخوت بیرون آمده و در مسیر قدرت‌یابی و تجدید هویت قرار گرفتند. این فرایند در سال‌های پیش، به‌ویژه پس از اشغال عراق توسط ایالات متحده، به‌گونه‌ی آشکارتری ادامه یافت (برنا بلداجی، ۱۳۸۶: ۹). به‌دنبال این فرایند بود که موضوع شیعه و نقش آفرینی آن، مورد توجه اندیشمندان قرار گرفت و اندک‌اندک ایده‌های گوناگون درباره‌ی آن ارائه شد.

به این ترتیب تحوّل بزرگی که در ایران رخ داد، افزون بر تغییرات بنیادین در نظام سیاسی و جامعه‌ی ایران، در فراسوی مرزها نیز حرکت کرد و پایداری خود را در گسترش ایدئولوژی در ابعاد جهانی دید. البته به باور اکثر کارشناسان، بیشترین تأثیر انقلاب در جهان اسلام و عرب مشاهده می‌شود. در بخش گسترده‌ای از این منطقه، انقلاب منبع الهام و تحرک و پویایی بوده است. تمام کسانی که از مادی‌گرایی افراطی در رویکرد به غرب نفرت پیدا کرده بودند، با پیروزی انقلاب اسلامی شادمان گشته، تشویق شده و روحیه و هویت جدیدی یافتند (بهرام شاهی، ۱۳۸۷: ۱۶؛ ملکوتیان، ۱۳۸۱: ۲). درواقع، انقلاب اسلامی برای آنها الهام‌بخش بوده و موجب حرکت‌های نوین و چشمگیری در جهان اسلام شد که در آن با آنچه در گذشته رخ می‌داد، تفاوت‌های عمده‌ی شکلی و محتوایی می‌توان یافت. به سخنی دیگر، پیروزی انقلاب اسلامی، آموزه‌های جدیدی در بُعد نظری و عملی در اختیار آنها قرار داد که از موضع انفعال خارج شده و خود را در حالت تهاجمی و با نقش بازیگری یافتند. به دیگر سخن، فضاهای اطراف ایران نیز در قالب لایه‌های پیرامون و نیمه‌پیرامون، از تحولات رخ داده در کانون متأثر شده و بیشتر به سوی فعالیت و مشارکت سیاسی و قدرت‌یابی حرکت کردند (Esposito, 1999: 105).

در تأیید این مطلب، احمد بن بلا،^۱ نخستین رئیس جمهور الجزایر پس از استقلال و از رهبران اصلی انقلاب الجزایر معتقد است: "آنچه برای من در مورد انقلاب ایران مهم است، اینکه برای نخستین بار انقلابی با طرح فرهنگی تولد یافته است و قبل از هر چیز یک انقلاب فرهنگی است و بازتاب آن در خارج از ایران نیز، در همین زمینه و از این دیدگاه قابل مطالعه و جالب توجه است. انقلاب اسلامی ایران در قلب‌ها جای دارد، به‌ویژه در قلب جوانان دنیای عرب در الجزایر، تونس، مغرب، سوریه و..." (استمیل، ۱۳۷۸: ۹۹). همچنین می‌توان به بازگویی دیدگاه حبیب شطی،^۲ دبیر کل سازمان کنفرانس اسلامی در زمان وقوع انقلاب ایران اشاره کرد که می‌گوید: "انقلاب ایران به همه نشان داد که اسلام چقدر قدرتمند است و اینکه ایمان می‌تواند به مسلمانان کمک کند تا به حکومت دلخواه خود برسند. ... ما می‌خواهیم جامعه‌ی جدیدی بر مبنای اصول اسلامی بسازیم و امیدواریم انقلاب ایران مدل و الگوی ما قرار گیرد" (محمّدی، ۱۳۸۵: ۴۷). بنابراین به‌درستی باید اذعان کرد که وقوع انقلاب اسلامی در ایران، نه‌تنها موجب تجدید هویت گروه‌های مختلف شیعه شد و آنها را در راه دستیابی به حقوق خود امیدوار کرد، بلکه تمام جهان اسلام را تحت تأثیر قرار داد و ساختار ژئوپلیتیک دوقطبی آن روز جهان را به چالش فراخواند (احمدی، ۱۳۸۶: ۷؛ اشرف نظری، ۱۳۸۷: ۳۱۷).

مبانی نظری

در تعریفی کامل، ژئوپلیتیک علم مطالعه‌ی روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آنها با یکدیگر است (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۳۷). با این حال نباید فراموش کرد که توجه عمده‌ی ژئوپلیتیک به رقابت میان قدرت‌های سیاسی و اشکال دگرگون‌شونده‌ی سلسله‌مراتب قدرت در جهان است؛ سلسله‌مراتبی که دستاورد بازی‌های سیاسی، منطقه‌ای یا جهانی میان قدرت‌ها است (مجتهدزاده، ۱۳۸۱: ۱۲۹).

اما پرسش اساسی این است که آیا پدیده‌هایی با رویکرد فرهنگی و مذهبی می‌توانند از ماهیتی ژئوپلیتیک برخوردار شوند؟ آیا می‌توان چنین ادعا کرد که برخی مذاهب همچون تشیع در اثر شرایط و رویدادهای خاصی، بار سیاسی یافته و در صحنه‌ی رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی نقش‌آفرینی می‌کنند؟ برای روشن شدن این موضوع باید این نکته را در نظر داشت که به اعتقاد کارشناسان مربوطه، ژئوپلیتیک ابعاد و جنبه‌های متعددی دارد، به‌ویژه ابعاد این مفهوم از دید سیاسی، نظامی، اقتصادی و نیز، فرهنگی اهمیت دارد. بُعد فرهنگی ژئوپلیتیک یا "ژئوکالچر" که خود جنبه‌های متعددی از جمله مذهب را شامل می‌شود، با توجه به نقش مهمی که در سیاست و زندگی بشر دارد، به‌عنوان یکی از مباحث مهم ژئوپلیتیک مطرح و مورد توجه است (مجتهدزاده، ۱۳۸۱: ۱۳۰).

بنابراین ژئوکالچر یا ژئوپلیتیک فرهنگی و مذهبی را می‌توان دیدگاهی از مبحث گسترده‌ی ژئوپلیتیک به‌شمار آورد که از جنبه‌ی ماهیت، مفهوم رقابت را در ذهن متبادر می‌کند. اگرچه در اینجا منظور نه آن رقابتی است که بر سر قدرت سیاسی (ژئوپلیتیک) به‌وجود می‌آید و نه رقابت بر سر قدرت اقتصادی (ژئواکونومیک) و نه قدرت نظامی (ژئواستراتژیک)،

بلکه در ژئوکالچر، سخن در زمینه‌ی مهمی به نام فرهنگ است که نباید در درگیری‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی و به‌ویژه در شرایط به‌سرعت متحول‌شونده جهانی فراموش شود (احمدی، ۱۳۸۴: ۵۹۱).

نقش‌آفرینی مذهب در سیاست و پیوند خوردن آن با مفهوم قدرت، تنها امری مربوط به زمان حال و مذهب شیعه نیست. مذهب در گذشته نیز یکی از عوامل مؤثر در جداسازی مرزهای جغرافیایی بود. در قرن بیستم نیز کمابیش نقش‌آفرینی عوامل مذهبی در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و پدیده‌های ناشی از آن تداوم داشته است. در حال حاضر هم ثبات سیاسی برخی از کشورها تا حد زیادی در ارتباط با توزیع فضایی مذهب و زبان است. در حقیقت، مذهب در کنار زبان، یکی از قوی‌ترین نیروهای مؤثر در کشورهای مستقل کنونی شمرده می‌شود. همچنین عامل مذهب هنوز دلیل وجود و بقای بسیاری از کشورهاست (جردن و راونتری، ۱۳۸۰: ۱۷۱). گلاسز نیز به نقش مذهب در پدیده‌های سیاسی اشاره می‌کند و برخی از موارد آن را برمی‌شمارد: "ظهور ایرلند به دلیل وجود دو مذهب کاتولیک و پروتستان، سوریه به سبب وجود مسلمانان و مسیحیان، هند به دلیل وجود دو مذهب اسلام و هندو، فلسطین به واسطه‌ی وجود یهودیان و مسلمانان، نمونه‌هایی هستند که نقش‌آفرینی مذهب در آنها نمایان است. در هر کدام از این مناطق، زمانی که نقشه‌ی سیاسی دنیا و دوره‌ی تاریخی منطبق با آن تغییر می‌کرد، گروه اقلیتی در واحدهای جدید شکل می‌گرفتند و بعضی از آنها مشکلاتی را در راه آمیزش با نظام ملی به‌وجود می‌آوردند" (صحفی، ۱۳۸۰: ۵۵). اهمیّت عامل دین و مذهب در برخی از مناطق مذکور به‌اندازه‌ای بود که موجب تجزیه‌ی همه‌جانبه و از بین رفتن اتحاد ملی شد. برای نمونه تجزیه‌ی شبه‌قاره‌ی هند به دو کشور پاکستان و هند تنها در اثر اختلاف بین مسلمانان و هندوها در سال ۱۹۴۷ م روی داد (سیف‌زاده، ۱۳۷۲: ۱۷۹). در لبنان نیز به‌عنوان ملّتی عرب، مسیحیان و مسلمانان تا حدودی موفق به جداسازی سرزمین خود شده‌اند. در کشورهایی که انتخابات به‌صورت آزاد برگزار می‌شود، الگوهای انتخاباتی به‌طور مکرر گزارش‌هایی از تمایل به چنین اختلاف‌های داخلی را به‌ثبت رسانیده است. حتّی در میان کشورهایی که تفاوت‌های مذهبی یا زبانی، احساسات جدایی‌طلبانه‌ای را دامن زده است، نقشه‌ی انتخابات آنها از الگوی زبانی و مذهبی‌شان پیروی می‌کند (جردن و راونتری، ۱۳۸۰: ۱۷۱).

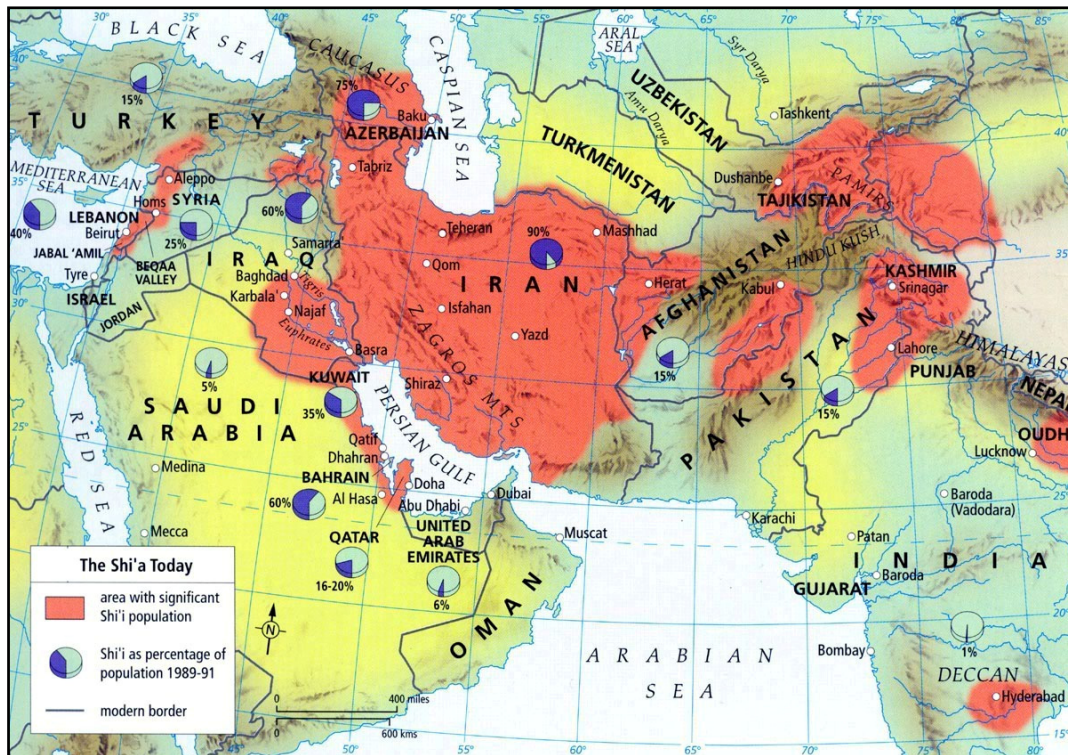
درباره‌ی تشیع نیز می‌توان گفت که به‌خصوص در زمان ما؛ یعنی در سال‌های پس از انقلاب اسلامی در ایران، تأثیرگذاری و نقش‌آفرینی این مذهب را در سیاست می‌توان مشاهده کرد. به‌عبارتی با رخ دادن انقلاب اسلامی در ایران، نیروی نهفته در دل مذهب تشیع، بیشتر از راه گسترش حوزه‌ی نفوذ ایران به‌عنوان مهم‌ترین کشور شیعه مذهب، شکوفا شده و سبب شد تا این مذهب ماهیتی ژئوپلیتیکی پیدا کند.

البته روشن است که شرط اولیّه و اساسی رخ دادن این اتفاق، همانا وجود جمعیت قابل توجه پیروان یک مذهب و نیز، هماهنگی فضای جغرافیایی مسکون شده از سوی آنهاست. در مورد جمعیت شیعیان، هیچ کدام از منابع آماری، حتّی در بدبینانه‌ترین حالت، رقمی کمتر از ۱۰۰ میلیون نفر را ذکر نکرده‌اند. این در حالی است که به نظر می‌رسد، رقم ۱۴۰ میلیون نفر انطباق بیشتری با آمارهای رسمی داشته و تا حدّی قابل اطمینان باشد. همچنین جغرافیای قلمروهای شیعه‌نشین به‌گونه‌ای است که برای ایران و جوامع شیعی اطراف، ساختار مرکز - پیرامون را شکل داده و این امر زمینه را برای نقش‌آفرینی مرکز در پیرامون و ابراز واکنش‌های مناسب پیرامون نسبت به مرکز، فراهم آورده است (احمدی،

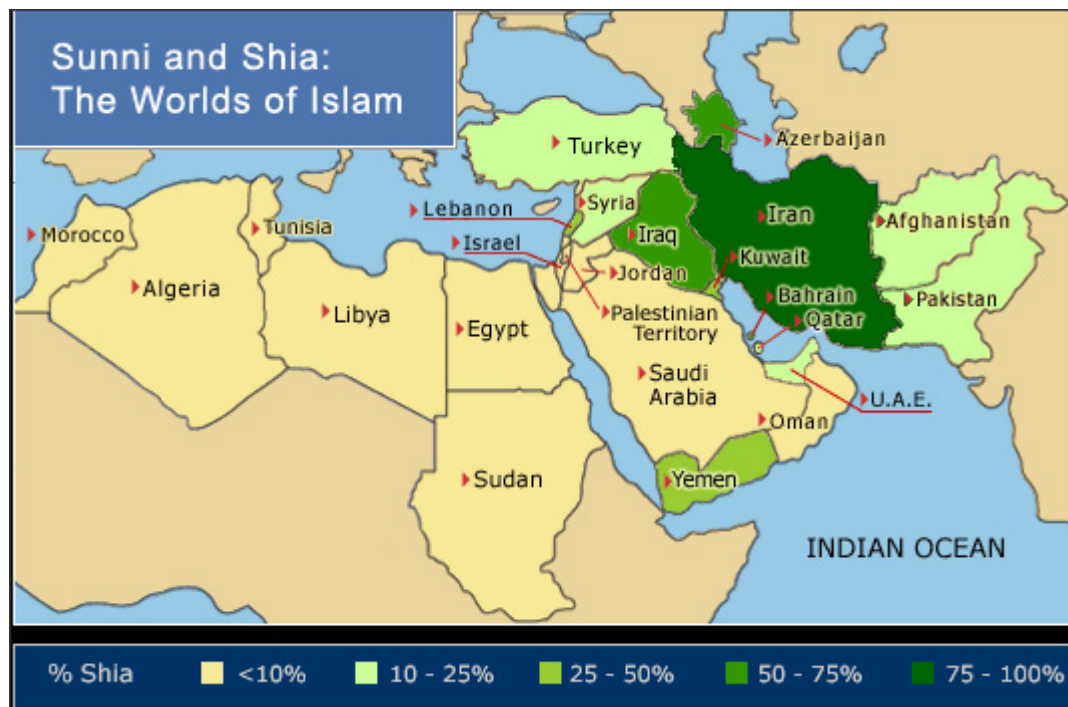
۱۳۸۹: ۷۲). همچنین مذهب باید معارف، آرمان‌ها و آموزه‌های اعتقادی عمیق داشته باشد. به‌گونه‌ای که از مجموعه‌ی اینها نوعی فرهنگ سیاسی در مردم و پیروان آن مذهب به‌وجود آید. مذاهبی که آموزه‌های اصیل یا حتی نمادهای الهام‌بخش ندارند، نمی‌توانند تحرک قابل توجهی را در جوامع ایجاد کنند. نکته‌ای که نباید فراموش شود اینکه ممکن است مذهبی واجد این ویژگی‌ها باشد، اما به‌دلایل مختلف، در دوره‌های زمانی خاصی نقش‌آفرینی نداشته باشد و در دوره‌ی زمانی دیگری بر اثر تحولات داخلی یا بین‌المللی، پتانسیل نهفته در آن شکوفا شود. اتفاقی که در مورد تشیع در عصر جدید افتاد، این بود که تحول بزرگی به نام انقلاب اسلامی در کانون جغرافیایی آن؛ یعنی ایران بود. با این دگرگونی کم‌نظیر که به اعتقاد بیشتر کارشناسان، مهم‌ترین رخداد نیمه‌ی دوم قرن بیستم بود، تشیع در کشور بزرگی چون ایران به قدرت سیاسی دست یافت. پس از آن، ایران با ماهیت انقلابی و شیعی، نقش‌آفرینی خود را در عرصه‌ی بین‌المللی و بیشتر در تقابل با قدرت‌های بزرگ آغاز کرد. پشتوانه‌ی معارف غنی اسلام و تشیع که نظام اعتقادی عمیق رهبران و نیروهای انقلاب را شکل داده بود، قدرت مقاومت ایران را در مقابل خشونت بین‌المللی افزایش داد. علاوه‌بر آن، در کنار این رخداد سیاسی مهم، موهبت‌های خدادادی، همچون موقعیت منحصربه‌فرد جغرافیایی در منطقه‌ی سرشار از انرژی، خلیج فارس و نیز وجود اقلیت‌های شیعی در پیرامون، ایران را به بازیگری مهم در عرصه‌ی منطقه‌ای و جهانی تبدیل کرد. مجموعه‌ی این رویدادها، در کنار تحولاتی مثل جنگ‌های داخلی لبنان و پس از آن، سقوط رژیم بعث در عراق و آزادسازی نیروی شیعه در این کشور، دست‌به‌دست هم داده و به مذهب شیعه ماهیت ژئوپلیتیک بخشیدند (متقی‌زاده، ۱۳۸۴: ۲۰۰).

روش تحقیق

روش انجام این پژوهش توصیفی و تحلیلی و برپایه‌ی داده‌های میدانی است. بنابراین برای تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری، افزون‌بر منابع کتابخانه‌ای و الکترونیک، از یافته‌های پرسش‌نامه‌ای نیز استفاده شده است. برای این کار، پرسش‌نامه‌ای حاوی ۱۴ گزاره طراحی شده و با پست الکترونیک برای ۵۰ نفر از صاحب‌نظران شیعه و سنی در کشورهای مهم اسلامی و غیراسلامی، شامل اساتید دانشگاه، چهره‌های شاخص سیاسی و... ارسال شده است. درنهایت، اطلاعات کسب‌شده از پرسش‌نامه‌های برگشتی به شکل جداول و با نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شده است. پیش از ارسال پرسش‌نامه‌ها و برای مشخص شدن روایی گزاره‌ها، از روش تحلیل عاملی استفاده شد. نتیجه‌ی به‌دست‌آمده از این روش نشان می‌دهد که گویه‌ها اعتبار لازم را برای سنجش متغیرهای پژوهش دارند. سپس سؤال‌های پرسش‌نامه با آزمون ضریب آلفای کرونباخ آزموده شدند تا پایایی آنها سنجیده شود. درنتیجه‌ی این آزمون، ضریب آلفای ۰/۹۲۹۷ به‌دست آمد. از آنجاکه حداقل ضریب معتبر برابر ۰/۷ است، ضریب کسب‌شده نشان می‌دهد که سؤال‌های پرسش‌نامه از پایایی مناسبی برخوردار بوده‌اند.

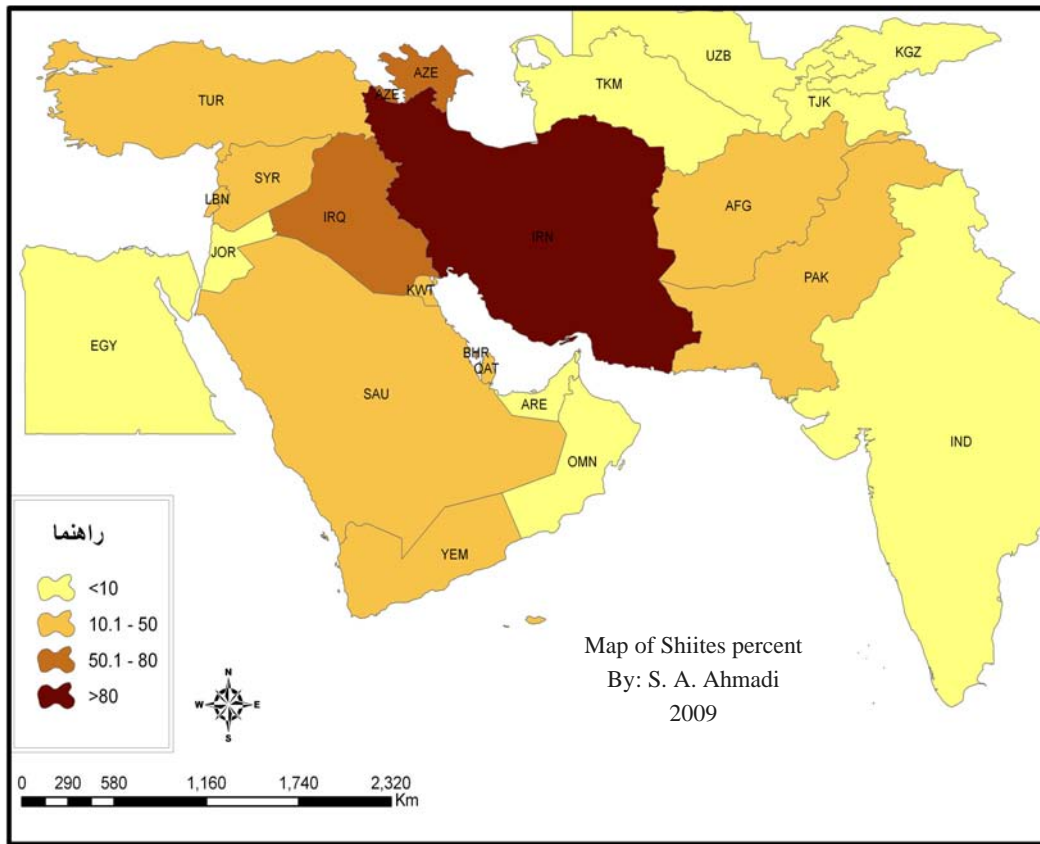

شکل ۱. نقشه‌ی پراکندگی شیعیان در خاورمیانه

شکل ۲. نقشه‌ی توزیع جغرافیایی شیعیان

(Source: <http://www.pbs.org>)

شکل ۳. نقشه‌ی پراکندگی شیعیان در خاورمیانه

ترسیم: س.ع. احمدی، ۱۳۸۸

بحث و یافته‌ها

در بخش اطلاعات شخصی مواردی چون ملیت، مذهب، سطح تحصیلات و رشته‌ی تحصیلی پرسیده شده بود. این موارد مشخصات پاسخ‌دهندگان، پراکندگی جغرافیایی، مذهب و ویژگی‌های تحصیلی آنها را نشان می‌دهد. نتایج اطلاعات شخصی پاسخ‌دهندگان در جداول شماره‌ی ۱ تا ۴ آمده است. داده‌های به‌دست آمده نشان می‌دهد که ۴۰٪ پاسخ‌دهندگان ایرانی و ۶۰٪ غیر ایرانی هستند. از میان سایر ملیت‌ها، پاسخ‌دهندگان مربوط به کشورهای عراق و آذربایجان هر کدام با ۸٪ بیشتر از کشورهای دیگر هستند. همچنین ۵۶٪ پاسخ‌دهندگان شیعه مذهب و ۳۶٪ از اهل سنت بوده‌اند. ۸٪ مابقی به مربوط مذاهب دیگر می‌شوند.

از نظر سطح تحصیلات نیز، پراکندگی پاسخ‌دهندگان در پنج سطح استاد، دانشیار، استادیار، دانشجوی دکترا و حوزوی را دربرمی‌گیرد. از این میان استادیاران و دانشجویان دکترا به‌ترتیب با ۳۸٪ و ۳۰٪ بیشتر از سطوح دیگر در تدوین یافته‌های آماری مشارکت داشته‌اند. از نظر رشته‌ی تحصیلی هم بیشترین افراد را جغرافی‌دانان سیاسی با ۳۸٪ تشکیل می‌دهند. ۱۸٪ پاسخ‌دهندگان صاحب‌نظران رشته‌ی علوم سیاسی، ۱۶٪ رشته‌ی روابط بین‌الملل، ۱۰٪ رشته‌ی حقوق بین‌الملل و ۱۲٪ رشته‌های مختلف علوم حوزوی بوده‌اند. ۶٪ بقیه مربوط به رشته‌های دیگر بودند.

جدول ۱. ملیت پاسخ‌دهندگان

ملیت	تعداد	درصد	ملیت	تعداد	درصد
ایران	۲۰	۴۰	عربستان	۳	۶
عراق	۴	۸	مصر	۲	۴
آذربایجان	۴	۸	هند	۲	۴
بحرین	۳	۶	مالزی	۱	۲
لبنان	۳	۶	یمن	۱	۲
افغانستان	۳	۶	ترکیه	۱	۲
پاکستان	۳	۶	جمع	۵۰	۱۰۰

جدول ۲. مذهب پاسخ‌دهندگان

مذهب	تعداد	درصد
شیعه	۲۸	۵۶
سنی	۱۸	۳۶
سایر	۴	۸
جمع	۵۰	۱۰۰

جدول ۴. رشته‌ی تحصیلی پاسخ‌دهندگان

رشته‌ی تحصیلی	تعداد	درصد
جغرافیای سیاسی	۱۹	۳۸
علوم سیاسی	۹	۱۸
روابط بین‌الملل	۸	۱۶
حقوق بین‌الملل	۵	۱۰
علوم حوزوی	۶	۱۲
سایر	۳	۶
جمع	۵۰	۱۰۰

جدول ۳. سطح تحصیلات پاسخ‌دهندگان

سطح تحصیلات	تعداد	درصد
استاد	۳	۶
دانشیار	۷	۱۴
استادیار	۱۹	۳۸
دانشجوی دکترا	۱۵	۳۰
حوزوی	۶	۱۲
سایر	۰	۰
جمع	۵۰	۱۰۰

گزاره‌های پرسش‌نامه

پرسش‌نامه‌ی مورد استفاده در این پژوهش چهارده سؤال مشخص را دربرمی‌گرفت که پاسخ‌دهندگان باید نظر خود را براساس طیف لیکرت، در قالب پنج گزینه‌ی کاملاً موافق، موافق، بی‌نظر، مخالف و کاملاً مخالف، ارائه می‌کردند. در اینجا به شرح و توضیح این گزاره‌ها براساس جدول توزیع فراوانی پرداخته می‌شود.

۱. مذهب شیعه پس از انقلاب اسلامی، جایگاه ایران را در بُعد سیاسی گسترش داده است. بر اساس داده‌های جدول شماره ۵، حدود ۲۲٪ پاسخ‌دهندگان با این موضوع که مذهب شیعه پس از انقلاب اسلامی جایگاه ایران را در بُعد سیاسی گسترش داده است، کاملاً موافق بوده‌اند. علاوه‌براین، ۶۸٪ دیگر نیز گزینه‌ی موافق را انتخاب کرده‌اند. بنابراین در مجموع ۹۰٪ آنها با این گزاره موافق یا کاملاً موافق بوده‌اند.

جدول ۵. تأثیر مذهب شیعه بر ارتقای جایگاه ایران در بُعد سیاسی

درصد فراوانی مطلق	فراوانی مطلق	
۲۲	۱۱	کاملاً موافق
۶۸	۳۴	موافق
۶	۳	بی‌نظر
۴	۲	مخالف
۰	۰	کاملاً مخالف
۰	۰	بی‌جواب
۱۰۰	۵۰	جمع

۲. مذهب شیعه پس از انقلاب اسلامی، جایگاه ایران را در بُعد اجتماعی ارتقا داده است. در پاسخ به این گزاره، ۱۰٪ پاسخ‌دهندگان کاملاً موافق و ۶۰٪ آنها موافق بوده‌اند. ۱۰٪ از آرای آنها نیز، مخالف و ۴٪ کاملاً مخالف بوده است. در این میان ۱۶٪ از پاسخ‌دهندگان گزینه‌ی بی‌نظر را انتخاب کرده‌اند.

جدول ۶. تأثیر مذهب شیعه بر ارتقای جایگاه ایران در بُعد اجتماعی

درصد فراوانی مطلق	فراوانی مطلق	
۱۰	۵	کاملاً موافق
۶۰	۳۰	موافق
۱۶	۸	بی‌نظر
۱۰	۵	مخالف
۴	۲	کاملاً مخالف
۰	۰	بی‌جواب
۱۰۰	۵۰	جمع

۳. مذهب شیعه پس از انقلاب اسلامی، جایگاه ایران را در بخش رسانه بهبود بخشیده است. نظر ۶٪ پاسخ‌دهندگان به این پرسش کاملاً موافق، ۴۶٪ موافق و ۲۲٪ بی‌نظر بوده است. ۲۰٪ آنها مخالف و ۶٪ کاملاً مخالف بوده‌اند. بنابراین نظر ۵۲٪ افراد درباره‌ی این گزاره کاملاً موافق یا موافق بوده است که قابل توجه است.

جدول ۷. تأثیر مذهب شیعه بر بهبود جایگاه ایران در بخش رسانه

کاملاً موافق	فراوانی مطلق	درصد فراوانی مطلق
کاملاً موافق	۴	۶
موافق	۲۲	۴۶
بی‌نظر	۱۱	۲۲
مخالف	۱۰	۲۰
کاملاً مخالف	۳	۶
بی‌جواب	۰	۰
جمع	۵۰	۱۰۰

۴. شیعیان جهان از جمله شیعیان لبنان، عراق، بحرین، افغانستان، پاکستان، قفقاز و ... بستر مناسبی برای گسترش حوزه‌ی نفوذ ایران به‌عنوان یک حکومت اسلامی - شیعی به‌شمار می‌روند. ۲۸٪ پاسخ‌دهندگان با این موضوع که شیعیان در کشورهای منطقه بستر مناسبی برای گسترش حوزه‌ی نفوذ ایران به‌شمار می‌روند، کاملاً موافق بوده‌اند که این درصد بیشترین فراوانی در میان چهارده سؤال است. با احتساب ۵۲٪ افرادی که گزینه‌ی موافق را علامت زده‌اند، مشخص می‌شود که در مجموع ۸۰٪ پاسخ‌دهندگان با موضوع طرح شده در این گزاره، موافق یا کاملاً موافق بوده‌اند.

جدول ۸. نقش شیعیان جهان در گسترش حوزه‌ی نفوذ ایران

کاملاً موافق	فراوانی مطلق	درصد فراوانی مطلق
کاملاً موافق	۱۴	۲۸
موافق	۲۶	۵۲
بی‌نظر	۸	۱۶
مخالف	۲	۴
کاملاً مخالف	۰	۰
بی‌جواب	۰	۰
جمع	۵۰	۱۰۰

۵. عملکرد گروه‌ها و احزابی چون «حزب.. لبنان، حزب‌الدعوه عراق، نهضت اجرای فقه جعفری پاکستان و گروه‌های دیگر سیاسی شیعی» که مورد حمایت ایران هستند، نشان می‌دهد که حوزه‌ی نفوذ ایران گسترش پیدا کرده است. با توجه به داده‌های جدول شماره ۹، گسترش حوزه‌ی نفوذ ایران در ارتباط با عملکرد گروه‌ها و احزاب شیعی کشورهای منطقه، مورد موافقت کامل ۱۸٪ پاسخ‌دهندگان قرار داشته است. ۶۴٪ افراد نیز با این موضوع موافق بوده‌اند، این در حالی است که تنها ۸٪ آنها مخالفت خود را با این گزاره بیان کرده‌اند.

جدول ۹. نقش گروه‌ها و احزاب شیعی در گسترش حوزه‌ی نفوذ ایران

کاملاً موافق	فراوانی مطلق	درصد فراوانی مطلق
کاملاً موافق	۹	۱۸
موافق	۳۲	۶۴
بی‌نظر	۵	۱۰
مخالف	۴	۸
کاملاً مخالف	۰	۰
بی‌جواب	۰	۰
جمع	۵۰	۱۰۰

۶. تأثیرپذیری شیعیان کشورهای منطقه از انقلاب ایران، نشانه‌ی توسعه‌ی نفوذ ایران است. تأثیرپذیری شیعیان کشورهای منطقه از انقلاب ایران، به‌عنوان شاخصی از توسعه‌ی نفوذ ایران، گزاره‌ای بود که موافقت کامل ۱۶٪ و موافقت ۷۴٪ پرسش‌شوندگان را در پی داشته است. در میان پاسخ‌دهندگان گزینه‌ی مخالف انتخاب نشده و گزینه‌ی کاملاً مخالف، انتخاب ۲٪ آنها بوده است.

جدول ۱۰. تأثیرپذیری شیعیان کشورهای منطقه از انقلاب ایران

کاملاً موافق	فراوانی مطلق	درصد فراوانی مطلق
کاملاً موافق	۸	۱۶
موافق	۳۷	۷۴
بی‌نظر	۴	۸
مخالف	۰	۰
کاملاً مخالف	۱	۲
بی‌جواب	۰	۰
جمع	۵۰	۱۰۰

۷. تأسیس شبکه‌هایی مثل «العالم، الکوثر، جام جم، سحر، پرس تی وی، صدای آشنا و...»، نشان می‌دهد که جایگاه ایران تکامل یافته است. گسترش حوزه‌ی نفوذ رسانه‌ای ایران با راه‌اندازی شبکه‌های مختلف رادیو و تلویزیونی در این گزاره مطرح شده بود که ۸٪ آنها نظر خود را با گزینه‌ی کاملاً موافق و ۴۲٪ با گزینه‌ی موافق اعلام کردند. در کنار ۲۲٪ افرادی که بی‌نظر بوده‌اند، ۲۸٪ نیز با انتخاب گزینه‌ی مخالف و کاملاً مخالف، نظر متفاوتی در این زمینه داشته‌اند.

جدول ۱۱. تکامل جایگاه رسانه‌ای ایران با راه‌اندازی شبکه‌های مختلف رادیو و تلویزیونی

درصد فراوانی مطلق	فراوانی مطلق	
۸	۴	کاملاً موافق
۴۲	۲۱	موافق
۲۲	۱۱	بی‌نظر
۲۲	۱۱	مخالف
۶	۳	کاملاً مخالف
۰	۰	بی‌جواب
۱۰۰	۵۰	جمع

۸. مذهب شیعه به ارتقای جایگاه ایران در زمینه‌ی علمی و آموزشی کمک کرده است. اینکه پدیده تشییع به ارتقای جایگاه ایران کمک کرده است، گزاره‌ای بود که با مخالفت تعداد بسیاری از پاسخ‌دهندگان روبه‌رو شد؛ چراکه ۲۴٪ آنها گزینه‌ی مخالف و ۱۰٪ نیز گزینه‌ی کاملاً مخالف را علامت زده‌اند با وجود این ۴۶٪ از پاسخ‌دهندگان؛ یعنی نزدیک به نیمی از آنها با این گزاره موافق یا کاملاً موافق بوده‌اند.

جدول ۱۲. نقش مذهب شیعه در ارتقای جایگاه علمی و آموزشی ایران

درصد فراوانی مطلق	فراوانی مطلق	
۶	۳	کاملاً موافق
۴۰	۲۰	موافق
۲۰	۱۰	بی‌نظر
۲۴	۱۲	مخالف
۱۰	۵	کاملاً مخالف
۰	۰	بی‌جواب
۱۰۰	۵۰	جمع

۹. پدیده‌ی تشییع موجب شده تا حوزه‌ی نفوذ ایران در زمینه‌ی فرهنگی افزایش یابد. نظر پاسخ‌دهندگان در مورد پرسش پدیده‌ی تشییع موجب گسترش حوزه‌ی نفوذ ایران در زمینه‌ی فرهنگی شده است یا نه، این‌گونه بود که ۳۰٪ آنها کاملاً موافق، ۳۰٪ موافق، ۱۲٪ بی‌نظر و ۲۰٪ هم مخالف بوده‌اند. ۸٪ افراد هم در این زمینه کاملاً مخالف بوده‌اند.

جدول ۱۳. تأثیر مذهب شیعه بر گسترش حوزه‌ی نفوذ ایران در زمینه‌ی فرهنگی

درصد فراوانی مطلق	فراوانی مطلق	
۳۰	۱۵	کاملاً موافق
۳۰	۱۵	موافق
۱۲	۶	بی‌نظر
۲۰	۱۰	مخالف
۸	۴	کاملاً مخالف
۰	۰	بی‌جواب
۱۰۰	۵۰	جمع

۱۰. تأسیس سازمان‌هایی همچون "سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، مجمع جهانی اهل بیت، مجمع تقریب مذاهب اسلامی و..." و عملکرد برون‌مرزی آنها، حاکی از ارتقای جایگاه ایران است. در این گزاره نظر پاسخ‌دهندگان درباره‌ی اینکه آیا عملکرد سازمان‌هایی همانند سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، مجمع جهانی اهل بیت، مجمع تقریب مذاهب اسلامی و... می‌تواند نشانه‌ای از توسعه‌ی حوزه ایران باشد را جویا شدیم. نتایج نشان داد که ۱۲٪ آنها با این امر کاملاً موافق، ۴۲٪ موافق و ۲۰٪ هم بی‌نظر بوده‌اند. اعتقاد ۲۶٪ هم مخالفت یا مخالفت کامل بوده است.

جدول ۱۴. نقش نهادهای دولتی و غیردولتی مستقر در ایران در ارتقای جایگاه ایران

درصد فراوانی مطلق	فراوانی مطلق	
۱۲	۶	کاملاً موافق
۴۲	۲۱	موافق
۲۰	۱۰	بی‌نظر
۲۲	۱۱	مخالف
۴	۲	کاملاً مخالف
۰	۰	بی‌جواب
۱۰۰	۵۰	جمع

۱۱. پس از انقلاب اسلامی، میزان تمایل دانشجویان شیعه مذهب کشورهای مختلف برای تحصیل در دانشگاه‌ها و مراکز علمی و مذهبی ایران افزایش یافته است. افزایش تمایل دانشجویان شیعه مذهب کشورهای مختلف برای تحصیل در ایران، موضوعی بود که ۶۶٪ پاسخ‌دهندگان با انتخاب گزینه‌های کاملاً موافق و موافق آن را تأیید کرده‌اند. ۲۴٪ بی‌نظر و در مجموع ۱۰٪ هم مخالف یا کاملاً مخالف بوده‌اند.

جدول ۱۵. افزایش تمایل دانشجویان شیعه مذهب کشورهای مختلف برای تحصیل در ایران

کاملاً موافق	فراوانی مطلق	درصد فراوانی مطلق
کاملاً موافق	۵	۱۰
موافق	۲۸	۵۶
بی‌نظر	۱۲	۲۴
مخالف	۴	۸
کاملاً مخالف	۱	۲
بی‌جواب	۰	۰
جمع	۵۰	۱۰۰

۱۲. ایران در سال‌های پس از انقلاب اسلامی با فراهم کردن زمینه‌ی تحصیل دانشجویان شیعه مذهب خارجی در مراکز دانشگاهی و حوزوی داخل کشور همچون "جامعه المصطفی(قم)"، میدان نفوذ خود را گسترش داده است. آیا ایران موفق شده است با جذب دانشجویان خارجی در مراکز دانشگاهی و حوزوی داخل کشور، حوزه‌ی نفوذ خود را گسترش دهد؟ جواب ۱۴٪ پاسخ‌دهندگان به این پرسش کاملاً موافق و ۵۸٪ هم موافق بوده است. درصد افرادی هم که در این زمینه بی‌نظر بوده‌اند ۲۲٪ و آنها که نظر مخالف داشته‌اند، ۶٪ است.

جدول ۱۶. گسترش میدان نفوذ ایران با تحصیل دانشجویان شیعه مذهب خارجی در مراکز دانشگاهی و حوزوی داخل کشور

کاملاً موافق	فراوانی مطلق	درصد فراوانی مطلق
کاملاً موافق	۷	۱۴
موافق	۲۹	۵۸
بی‌نظر	۱۱	۲۲
مخالف	۳	۶
کاملاً مخالف	۰	۰
بی‌جواب	۰	۰
جمع	۵۰	۱۰۰

۱۳. ایران با راه‌اندازی نمایندگی‌های علمی و آموزشی در کشورهای دیگر و اعزام مبلغ به خارج از کشور، حوزه‌ی نفوذ خود را گسترش داده است. براساس داده‌های جدول شماره‌ی ۱۷، حدود ۴۶٪ افراد معتقدند که راه‌اندازی نمایندگی‌های علمی - آموزشی در کشورهای دیگر و اعزام مبلغ به خارج، حوزه‌ی نفوذ ایران را افزایش داده است. نظر ۳۰٪ پاسخ‌دهندگان در این مورد مخالف یا کاملاً مخالف بوده است.

جدول ۱۷. گسترش حوزه‌ی نفوذ ایران با راه‌اندازی نمایندگی‌های علمی - آموزشی در کشورهای دیگر و اعزام مبلغ به خارج

درصد فراوانی مطلق	فراوانی مطلق	
۸	۴	کاملاً موافق
۳۶	۱۸	موافق
۲۴	۱۲	بی‌نظر
۲۶	۱۳	مخالف
۶	۳	کاملاً مخالف
۰	۰	بی‌جواب
۱۰۰	۵۰	جمع

۱۴. تأسیس مراکزی همچون "مؤسسه‌ی شیعه‌شناسی، مجمع جهانی شیعه‌شناسی، مرکز آموزش تخصصی شیعه‌شناسی و..." و انجام آموزش و پژوهش درباره‌ی شیعیان جهان، نشان از گسترش حوزه‌ی نفوذ ایران در زمینه‌ی علمی و آموزشی دارد. تنها ۲٪ پاسخ‌دهندگان با آنچه در این گزاره مطرح شده است کاملاً موافق بوده‌اند. درصد افرادی هم که گزینه‌ی موافق را انتخاب کرده‌اند، ۳۲٪ از مجموع پاسخ‌ها بوده است که نسبت به گزاره‌های دیگر میزان اندکی است. این در حالی است که انتخاب ۳۰٪ پرسش‌شوندگان مخالفت یا مخالفت کامل بوده است. ۳۶٪ افراد نیز بی‌نظر بوده‌اند. این نشان می‌دهد که بسیاری از پاسخ‌دهندگان، به‌ویژه در خارج از کشور، آشنایی چندانی با مراکز شیعه‌شناسی ایران ندارند.

جدول ۱۸. نقش مراکز شیعه‌شناسی ایران در گسترش حوزه‌ی نفوذ آن

درصد فراوانی مطلق	فراوانی مطلق	
۲	۱	کاملاً موافق
۳۲	۱۶	موافق
۳۶	۱۸	بی‌نظر
۲۰	۱۰	مخالف
۱۰	۵	کاملاً مخالف
۰	۰	بی‌جواب
۱۰۰	۵۰	جمع

تجزیه و تحلیل

در این تحقیق با این پرسش روبه‌رو هستیم که آیا وقوع انقلاب اسلامی و ژئوپلیتیکی شدن تشیع، موقعیت و جایگاه ایران را به‌ویژه در ابعاد سیاسی، اجتماعی، رسانه‌ای، آموزشی و فرهنگی در منطقه ارتقا داده است؟ بر این اساس آیا این کشور توانسته است، اثرگذاری و نقش‌آفرینی بهتری نسبت به گذشته داشته باشد؟

برای رسیدن به این پاسخ با توجه به ماهیت گزاره‌های پرسش‌نامه برای ابعاد سیاسی، اجتماعی و رسانه‌ای از یافته‌های موجود در سؤال‌های شماره‌ی ۱ تا ۷ پرسش‌نامه و برای ابعاد علمی، آموزشی و فرهنگی از یافته‌های موجود در سؤال‌های شماره‌ی ۸ تا ۱۴ پرسش‌نامه بهره گرفته شد. داده‌های به‌دست‌آمده از این پرسش‌ها با کمک نرم‌افزار SPSS و روش آزمون خی - دو^۱ آزموده شدند.

جدول ۱۹. نتیجه‌ی حاصل از اجرای آزمون خی دو (کای دو) برای گویه‌های فرضیه اول

	Q1	Q2	Q3	Q4	Q5	Q6	Q7
Chi-Square a,b	۵۳/۲۰۰	۵۱/۸۰۰	۲۶/۸۰۰	۲۵/۲۰۰	۴۱/۶۸۰	۶۶/۰۰۰	۲۰/۸۰۰
درجه آزادی	۳	۴	۴	۳	۳	۳	۴
Asymp. Sig.	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

به‌گونه‌ای که در جدول شماره‌ی ۱۹ مشاهده می‌شود با توجه به نتیجه‌ی آرای افراد در مورد سؤال‌های پژوهش، خی دو به‌دست‌آمده در تمامی سؤال‌های ۱ تا ۷ در سطح احتمال خط‌پذیری $P=۰/۰۵$ ، از خی دو جدول (۹/۴۸) با درجه آزادی ۴ و همچنین خی دو جدول (۷/۸۱) با درجه آزادی ۳ بزرگتر است و می‌توان بیان کرد بین فراوانی‌های مشاهده شده و فراوانی‌های مورد انتظار، تفاوت معناداری وجود دارد. با این برآورد، گزاره‌های شماره‌های ۱ تا ۷ مطرح شده در پرسش‌نامه، مورد تأیید پاسخ‌گویان قرار گرفته است. بنابراین می‌توان گفت که موقعیت و جایگاه ایران پس از انقلاب اسلامی در جنبه‌های سیاسی، اجتماعی و رسانه‌ای بهبود یافته است. برای کسب اطمینان بیشتر از درستی این گزاره، از آزمون آماری تی تست^۲ نیز بهره گرفته شده است. برای این کار پس از ارزش‌گذاری گویه‌ها از ۵ تا ۱ برای انتخاب‌های کاملاً موافق، موافق، بی‌نظر، مخالف و کاملاً مخالف، جداول زیر به‌وسیله‌ی نرم‌افزار به‌دست آمد:

جدول ۲۰. نتایج تحلیل فرضیه‌ی اول از طریق آزمون تی

میانگین خطای میانگین	انحراف معیار	میانگین	تعداد	فرضیه‌ی ۱
۰/۱۰۲۱۸	۰/۷۲۲۵۱	۳/۷۴۰۰	۵۰	

میانگین فرضی = ۲/۵						
تأیید با اطمینان ۹۵ درصد		تفاوت متوسط	سطح معناداری	درجه آزادی	تی	فرضیه‌ی ۱
بیشینه	کمینه					
۱/۴۴۵۳	۱/۰۳۴۷	۱/۲۴۰۰	۰/۰۰۰	۴۹	۱۲/۱۳۶	

1. Chi-Square Test
2. T-Test

بدین ترتیب مشخص شد که میانگین حاصل از جمع نمره‌ی تمام آزمودنی‌ها در پرسش‌های مربوطه، عدد ۳/۷۴ بوده است. این عدد با میانگین فرضی آن (۲/۵)؛ یعنی حالتی که تمام آزمودنی‌ها حدّ وسط (بی‌نظر) باشند، به کمک آزمون تی-تک‌نمونه‌ای مقایسه شده است. تی محاسبه شده در این داده‌ها برابر ۱۲/۱۳۶ با درجه آزادی $Df = n - 1 = 49$ ، از تی جدول (۲/۰۲) بزرگتر است. بدین ترتیب با توجه به اینکه سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ (Sig=۰/۰۰۰) بوده است، می‌توان نتیجه گرفت که درستی این ادعا از دیدگاه آماری با اطمینان ۰/۹۵ مورد تأیید است.

سپس برای داده‌های به‌دست‌آمده از پرسش‌های شماره‌ی ۸ تا ۱۴ نیز با کمک نرم‌افزار SPSS و آزمون خی - دو آزموده شدند.

جدول ۲۱. نتیجه حاصل از اجرای آزمون خی دو (کای دو) برای گویه‌های فرضیه‌ی دوم

	Q8	Q9	Q10	Q11	Q12	Q13	Q14
Chi-Square a,b	۱۷/۸۰۰	۱۰/۲۰۰	۲۰/۲۰۰	۴۷/۰۰۰	۳۱/۶۰۰	۱۶/۲۰۰	۲۰/۶۰۰
درجه آزادی	۴	۴	۴	۴	۳	۴	۴
Asymp. Sig.	۰/۰۰۱	۰/۰۳۷	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۳	۰/۰۰۰

همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود با توجه به نتیجه‌ی آرای افراد در مورد سؤال‌های پژوهش، خی دو به‌دست‌آمده در تمامی سؤال‌های مربوط به این فرضیه در سطح احتمال خطاپذیری $P = 0/05$ ، از خی دو جدول (۹/۴۸) با درجه آزادی ۴ و همچنین خی دو جدول (۷/۸۱) با درجه آزادی ۳ بزرگتر است و می‌توان بیان کرد که بین فراوانی‌های مشاهده شده و فراوانی‌های مورد انتظار، تفاوت معناداری وجود دارد. به این ترتیب، مشخص می‌شود که پاسخ‌گویان گزاره‌های شماره‌ی ۸ تا ۱۴ مطرح شده در پرسش‌نامه را تأیید کرده‌اند. نتایج آزمون تی-تست برای کسب اطمینان بیشتر از درستی این گزاره در جدول شماره‌ی ۲۲ نشان داده شده است.

جدول ۲۲. نتایج تحلیل فرضیه‌ی دوم با آزمون تی

میانگین خطای استاندارد	انحراف معیار	میانگین	تعداد	فرضیه‌ی ۲
۰/۱۱۴۵۲	۰/۸۰۹۷۹	۳/۳۶۰۰	۵۰	

میانگین فرضی = ۲/۵						
تأیید با اطمینان ۹۵ درصد		تفاوت متوسط	سطح معناداری	درجه آزادی	تی	فرضیه‌ی ۲
بیشینه	کمینه					
۱/۰۹۰۱	۰/۶۲۹۹	۰/۸۶۰۰	۰/۰۰۰	۴۹	۷/۵۰۹	

میانگین حاصل از جمع نمره‌ی تمام آزمودنی‌ها در سؤال‌های مربوطه، عدد ۳/۷۴ بوده است. این میانگین با وضعیتی که همه حدّ وسط را انتخاب کرده باشند، مقایسه شده است. تی محاسبه شده در این داده‌ها برابر ۷/۵۰۹ و درجه آزادی آن $Df = n - 1 = ۴۹$ است. بدین ترتیب با توجه به اینکه سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ ($Sig = ۰/۰۰۰$) بوده است، می‌توان نتیجه گرفت که درستی این ادعا از دیدگاه آماری با اطمینان ۰/۹۵ مورد تأیید است.

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی به‌عنوان یک تحوّل بزرگ در کانون جغرافیایی جوامع شیعی یعنی ایران رخ داد و پس از آن بود که این کشور با ماهیت انقلابی و شیعی تلاش کرد تا نقش‌آفرینی خود را در عرصه‌ی منطقه‌ای و جهانی آغاز کند. قدرت‌یابی شیعه در کانون (ایران) یا به بیانی برخوردار شدن آن از ماهیت ژئوپلیتیک، موجب شد تا حوزه‌ی نفوذ ایران در مناطق پیرامونی گسترش یابد؛ چراکه ایران مکمل‌های فضایی پیرامون خود را که از دیدگاه مذهبی با او احساس همگونی و اشتراک می‌کنند، جزء تعلّقات ژئوپلیتیک خود به‌شمار می‌آورد و نسبت به آنها حسّاسیت نشان می‌دهد. نتیجه‌ی این پژوهش نیز نشان داد که جایگاه و موقعیت ایران به‌عنوان کانون جوامع شیعی در جهان، پس از انقلاب اسلامی بهبود یافته است. فعالیت‌های مختلف آموزشی، فرهنگی، سیاسی، رسانه‌ای و... در خارج از مرزها، نشان از عملکرد بین‌المللی ایران بعد از انقلاب است. شیعیان جهان، از جمله در لبنان، عراق، بحرین، افغانستان، پاکستان، قفقاز و... نیز از انقلاب اسلامی تأثیر پذیرفتند و با خودآگاهی و هویت‌یابی، احزاب و سازمان‌های متعددی را در کشورهایشان برپا کردند. در این زمینه می‌توان به گروه‌ها و احزابی چون "حزب‌الله لبنان، حزب‌الدعوه عراق، نهضت اجرای فقه جعفری پاکستان و گروه‌های سیاسی دیگر شیعی" اشاره کرد.

در جنبه‌ی رسانه‌ای نیز برپایی شبکه‌هایی همچون "العالم، الکوثر، جام جم، سحر، پرس تی‌وی، صدای آشنا و..." نشان می‌دهد که ایران به ارتقای موقعیت خود در منطقه علاقه‌مند است.

همچنین پس از انقلاب اسلامی روابط بین ایران و شیعیان جهان به‌میزان زیادی افزایش یافت. این روابط در شکل پذیرش دانشجویان و فراهم کردن زمینه‌ی تحصیل دانشجویان شیعه مذهب خارجی در مراکز دانشگاهی و حوزوی داخل کشور، گسترش رفت‌وآمدها، افزایش گردشگران زیارتی، راه‌اندازی نهادهای فرهنگی مانند "سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، مجمع جهانی اهل بیت، مجمع تقریب مذاهب اسلامی و..." مشاهده می‌شود. این نمونه‌ها نشانه‌ی حضور و نقش‌آفرینی چشمگیر در آنسوی مرزهای ملی ایران است.

علاوه‌براین، ایران با راه‌اندازی نمایندگی‌های علمی و آموزشی در کشورهای دیگر و همچنین روانه کردن مبلغانی به خارج از کشور، جایگاه خود را ارتقا داده است. ضمن اینکه از برپایی مراکز شیعه‌محوری همچون "مؤسسه‌ی شیعه‌شناسی، مجمع جهانی شیعه‌شناسی، مرکز آموزش تخصصی شیعه‌شناسی و..." در داخل کشور و انجام آموزش و پژوهش درباره‌ی شیعیان جهان نیز، غافل نبوده است.

منابع

- Ahmadi, S. A., 2005, **Globalization, Culture and Geoculture**, the First Congress of Globalization and Education, Tehran Unit of Academic Jihad, Institute for Political and International Studies. (*In Persian*)
- Ahmadi, S. A., 2010, **Role of Religion in Expansion of Influence Sphere, Case Study: Shiism and Iran**, Geopolitics Quarterly, Vol. 6, No 1, PP. 37-74 (*In Persian*)
- Ashraf Nazari, A., 2008, **West, Identity, and Political Islam, West Opinions about Islam**, Politics Quarterly, Tehran University, Faculty of Law and Political Science, Vol. 38. No.1, PP. 311-332 (*In Persian*)
- Bahram Shahi, M., 2008, **Influence of Islamic Revolution on Shiism Movement of Arabia and Persian Gulf Countries**, Pegah Hawzah Weekly, No. 249, PP.1-18. (*In Persian*)
- Borna Boldaji, S., 2007, **New Iraq and Regional Balance**, Pegah Hawzah Weekly, No. 218, PP. 1-21. (*In Persian*)
- Brier, A. and Calvert, P., 1982, **Revolution in the 1960**, Political Studies, Vol. 32, No.1, PP. 11-27.
- Esposito, J. L., 1999, **The Iranian Revolution: Its Global Impact**, Florida, University Press of Florida.
- Hafeznia, M. R and Ahmadi, S. A., 2009, **Geopolitical Representation of Impact of Islamic Revolution on Politicization Shiites of the World**, Shiite Studies Quarterly, Vol. 7, No.25, PP. 73-109. (*In Persian*)
- Hafeznia, M. R., 2006, **Principles and Concepts of Geopolitics**, Papoli Press, Mashhad. (*In Persian*)
- Jaafarian, R., 1990, **Shiite History in Iran**, Islamic Propagation Organization, Tehran (*In Persian*)
- Jordan, T. and laventery, L., 2001, **Introduction to Cultural Geography**, Translate by Simin Tavallayi and Mohammad Solimani, Institute of Culture, Arts and Communication, Tehran. (*In Persian*)
- Malakoutian, M., 2002, **Islamic Revolution and Outer Influence Sphere**, Pegah hawzah Weekly, No. 56, PP.1-17. (*In Persian*)
- Mohammadi, M, 2006, **Global Reflections of Islamic Revolution**, Islamic Culture and Thought Press, Tehran. (*In Persian*)
- Mojtahedzade, P., 2002, **Political Geography and Geopolitics**, Samt Press, Tehran. (*In Persian*)
- Mottaqizade, Z., 2005, **Political Geography of Shiite in Persian Gulf Region**, Institute for Shiite Studies, Qom. (*In Persian*)
- Mozaffar, M. H., 1993, **History of Shiite**, Translated by Mohammad Bagher Hojati, Spread of Islamic Culture Office, Tehran. (*In Persian*)
- Purahmadi, H., 2003, **Buwayhid and His Role on Holding Shiism Ceremony in Iraq**, Shiite Studies Quarterly, Vol. 1. No. 3 & 4, PP. 112-134. (*In Persian*)
- Saifzade, S. H., 1993, **Various Theories of International Relations**, Safir Press, Tehran. (*In Persian*)

- Sohfi, S. M., 2001, **Cultural Geopolitics and National Security Problem**, Shamsa Press, Tehran. (*In Persian*)
- Stampel, J. D., 1999, **Inside the Iranian Revolution**, Translate by Manuchehr Shojaee, Resa Institute, Tehran. (*In Persian*)
- Tual, F., 2003, **Shiite Geopolitics**, Translate by Katayoon Baser, Vistar Press, Tehran. (*In Persian*)
- Turkmeni Azar, P., 2004, **Political History of Twelve Shiite in Iran**, Institute for Shiite Studies, Qom. (*In Persian*)